

XANTIC, dit de flors i altres substàncies groguenques o aurífiques, deriv. del grec *ξανθός* 'groc, groguenc'. □ 1.ª doc.: 1868, *SLitCosta*.

«Així de forta fou mon enyorança / d'aqueix ull malastruc que fletxes llança / --- / ai trenes que de mesc deixeu fragança! / *Xàntica* flor, tes carícies en cambra / fan, del meu pit, flairosa capsa d'ambre / ---», Coromines, 1900, versió del persa Rudagú (segle IX), O. C., 1394.4f.

O. C., 1394.4f.

DERIV.: *Xantat* [1868]. *Xantina* [1868].

CPT.: *Xanto-* [DFa.]. *Xantinúria* [DOrt.].

Xantilló 'mostra comercial', només usat en certs rams (suro, BDC XIII, 157, de vegades alterat en *cantilló*, id., 161), pres del fr. *échantillon* 'mostra' (cf. ESCANDALL).

Xantre, *xantria*, V. *xant*

XANXA, 'cosa dita de burla', pres de l'it. *ciancia* 'burla, broma', 'fotesa', 'mentida, falòrnia', mot de creació expressiva. □ 1.ª doc.: c. 1396, Eiximenis.

En el sentit it. de 'cosa fútil, minúcia' [acc. que no sol aparèixer més tard en cat.]: «Aquell qui naturalment és servent dels altres no li deu hom fer altres *xanxes*, sinó que l meta hom continuament a servir e a fer faena, e que menyg grossament», *Terç*. En italià és un mot bàsic de la llengua, i tan antic com la seva literatura, que ja trobem ben sovint en Dante, Petrarca i Boccaccio, i hi va produir des d'antic una ampla família derivativa.

De l'italià va passar també manllevat al castellà CHANZA; és un disbarat suposar que aquest sigui font del mot català, puix que no apareix fins a 1601, més de 200 anys després que en la nostra llengua; per més que nosaltres no l'hem deixat sortir del cercle de la llengua afectiva i pintoresca. Altrament és cert que hi ha hagut modernament qui ha usat *xança* entre nosaltres en el sentit de 'broma', i això sí que és un castellanisme inadmissible [Labèrnia; cançó pop. DAg.].

A penes cal dir que antigament apareix més sovint en aquells textos nostres més subjectes a influència italiana, com la trad. del *Decam.*: «aquells diran que les coses que he escrites no sien maça plenes de mots e de *xanxes*», «--- plens de mots e de *xanxes* e d'escarns», *Decam., Concl.*, 627.7f., 628.3 (*ciance* en el text de Boccaccio, ed. 1961, 680.2). En italià hi ha altres variants d'aqueixa formació expressiva, com *zàneri*, també boccaccesc: «che *zàneri* mi mandí tu dicendo», *Decam.* IX, § 8, 584.15; i repetidament, ed. 1961, 583.17, 583.29, 584.16, que els nostres de 1429 giraren amb una altra formació d'aquest tipus: «tu veuràs bé quines tacanyeries ne quines *xanxes-marranxes* tu-m traments a dir» (540.14; *Misc. Fabra*, 173), cf. *cháncharras-máncharras* en Quevedo etc. (DECH II, 309b51).

Una altra variant fou l'it. *chiacchiera* > cast. CHÁCHARA; castellanisme no desusat en cat. [Belv.]

(terme de barris baixos barc. i mall., cites d'*AlcM*; i amb pron. vulgar bal. *mitja xètxera* 'home insignificant, ximple', BDLC XII, 341).

Modernament quedava en el vell ús popular barceloní, amb tendència a antiquar-se, no tant, però, en les comarques: «pujavan solana amunt, cantant els pastors i tirant *xanxes* alusives al cas», MrnVayreda (*Sang Nova*, IV, § 6, 285), i veg. cita de Bosch de la Trinxeria, a *plaguera* (PLAGA).

10 DERIV.: *Xanxejar* [-se, Belv.], el verb it. *cianciare* 'estar de broma, burlar', usat pel Boccaccio «motteggiando e *cianciando* ---» apareix en els nostres adaptadors de 1429 en la frase «motejant e *xinxiant* de bé mil coses» (VII, § 10, 433, 16f.). *Xanxull*, castellanisme intolerable (per 'tupinada, trafegueria'), que a la ratlla d'Aragó usen en sentits figurats (*AlcM*).

Xap, onomat., V. *xec*; obertura, retall, V. *xapar*

20 XAPA, 'placa de metall, generalment la usada com a reforç i adorn de certs arreu i atuells', pres del cast. *chapa* id., que igual que el port. *chapa* sembla resultar, en la fonètica normal d'aquestes llengües, de l'evolució del mateix tipus *KLAP-* que ha donat els nostres mots *CLAPA*, *clap*, *claper*: aplicat originàriament a coses i colors que cobreixen una superfície; tipus antic però probt. de creació expressiva. □ 1.ª doc.: inv. dels anys 1415-20.

«Un pitral de malla, de cuyr vermell, ab 15 *xapes* de lautó, daurades, poques» ('petites'), «unes capçanes --- ab 8 *xapes* grans, de aram, daurades» (p. p. Tílander, RFE XXII, 123) i algun altre que cita *AlcM*, datats dels anys 1415-1416, 1458 etc. Per a la història del mot en cast. [1403] i gall.-port. [mj. S. XIV], veg. l'exposició detallada del DCEC/DECH CHAPA; com indico allí el tractament de *KL-* com *cb-*, general en portuguès, es dona també en cast. amb caràcter autòcton en les condicions que indico DECH II, 326a57ss., i ací II, 733b55ss.; però essent cosa enterament estrangera al cat. i al mossàrab, no vacillem a mirar el mot, en la nostra llengua, com a manlleu del castellà.

Fruit natural del tarannà de la noblesa, reialesa i poble castellans, més parencr que el dels nostres: és característic el detall que el mot en català aparegui primerament en invs. d'Antòs el Magnànim i dels altres membres de la família dels reis Trastàmars. També degueren portar-lo a terres valencianes els nombrosos senyors aragonesos que participaren en la Conquesta i se'ls hi assenyalaren dominis: a aqueix moment deu fer al·lusió la dita valenciana antiga «coses del temps de les *chapes* / sou, e d'antany, de l'any de la picor», que sorgeix allà dos segles i mig després: «--- / no merexeu / --- / tals com yo só / --- / tant amarieu / una aldeana, / dona serrana / qui visten capes: / del temps de *chapes* / sou, e d'antany, / no sou d'anguany / --- / vós ja us pixau / en la çabata / ---», JRoig (*Spill*, 2736). «Torrent, Alaquàs --- y de Borriana, / y, per abreujar, de tota la horta, / venien armats en tantes maneres / --- veurieu punyals